

Drafting the vision statement of Iran`s environmental financing system

Hossein Heirani ¹, Abdolhamid Ebrahimi tabar²

Abstract

Purpose : Nowadays ,increasing intensification of environmental pollution, occurrence of climate change and its adverse effects on health and development of human societies have increased concerns ,especially in developing countries .On the other hand ,due to existence of a lot of connections between financial systems with dimensions of sustainable development ,developing a vision and a favorable perspective for environmental financing is considered as a fundamental step in solving environmental challenges.

So ,this study aims to compile a vision for the environmental financing system of Iran .Therefore ,in terms of purpose ,this is applied research and in terms of data collection ,it is considered as descriptive-survey research.

Method : The study employs content analysis ,comparative studies ,analysis of relevant upstream documents ,and semi-structured interviews with experts to prepare the desired vision of the country`s environmental financing system.

Findings : The findings reveal that the developed vision of environmental financing system encompasses seven key aspects ,including mobilization and fair distribution of environmental financial resources ,achieve a green economy and sustainable environment ,implementation of circular economy ,addressing environmental challenges through community participation ,environmental diplomacy and attraction of international environmental financial resources ,development of prioritized environmental technologies ,and establishment of an environmental financing ecosystem .According to this vision ,Iran will rank first in the West Asia region in terms of the Environmental Performance Index) EPI (until the time horizon of) 1412 Iranian Calendar Year. (

Results : In line with the research findings ,there is a need to mobilize and distribute resources in a fair way particularly financial resources ,in order to effectively address and solve environmental challenges .also ,in the international arena ,it is crucial to enhance multilateral environmental relations and cooperation and taking advantage of opportunities for achieving green and circular economy goals ,and strengthen environmental diplomacy to receive international financial resources to solve environmental issues in the country.

Keywords :environmental policy making , environmental financing ,envisioning, sustainable environment.

1. Assistant Professor ,Technology & Innovation Policy Studies Dep ,National Research Institute for Science Policy) NRISP ,(Tehran ,Iran.

2. PhD student in public management majoring in decision-making and public policy Imam Hossein University Drafting the vision statement of Iran`s environmental financing system

تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست ایران

حسین حیرانی^{۱*}، عبدالحمید ابراهیمی تبار^۲

ارسال مقاله ۲۳ دی ۱۴۰۲

پذیرش: ۱ اردیبهشت ۱۴۰۳

چکیده

هدف: امروزه، تشدید روزافزون آلودگی‌های محیط‌زیستی، بروز تغییرات آب و هوایی و اثرات نامطلوب آن بر سلامت و توسعه جوامع انسانی، نگرانیها را خصوصاً در کشورهای در حال توسعه جهان افزایش داده است. از سوی دیگر، به دلیل وجود پیوستگی بسیار میان سیستم‌های مالی با ابعاد توسعه پایدار، تدوین چشم‌انداز و دورنمای مطلوب به منظور تأمین مالی محیط‌زیست گامی اساسی در جهت حل چالش‌های محیط‌زیستی محسوب می‌شود. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست کشور انجام شده است.

روش: این مطالعه به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها، توصیفی-پیمایشی محسوب می‌شود. در این راستا، تلاش شد تا با رویکرد تحلیل محتوا و با انجام مطالعات تطبیقی، تحلیل اسناد بالادستی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با خبرگان، چشم‌انداز پیشنهادی مطلوب نظام تأمین مالی محیط‌زیست کشور احصاء شود.

یافته‌ها: نتایج حاکی از آن است که چشم‌انداز تدوین شده نظام تأمین مالی محیط‌زیست بر پایه ۷ محور اصلی شامل بسیج³ و توزیع عادلانه منابع مالی محیط‌زیست، تحقق اقتصاد سبز و محیط‌زیست پایدار، تحقق اقتصاد چرخشی، رفع چالش‌های محیط‌زیستی کشور با مشارکت جوامع محلی، توسعه دیپلماسی محیط‌زیست و جذب منابع مالی بین‌المللی، توسعه فناوری‌های اولویت‌دار محیط‌زیستی و ایجاد زیست‌بوم تأمین مالی محیط‌زیست است. براساس چشم‌انداز تدوین شده، کشور ایران تا افق زمانی ۱۴۱۲ دارای رتبه ۱ در منطقه خاورمیانه از نظر شاخص عملکرد محیط‌زیستی خواهد بود.

نتایج: در راستای یافته‌های این پژوهش، نیاز است که بسیج و توزیع عادلانه منابع خصوصاً منابع مالی در راستای رفع چالش‌های محیط‌زیستی فراهم شود. همچنین، در عرصه بین‌الملل، با توسعه مناسبات و همکاری مؤثر چندجانبه محیط‌زیستی و بهره‌گیری از فرصت‌هایی به منظور دستیابی به اهداف اقتصاد سبز و چرخشی، زمینه تقویت دیپلماسی محیط‌زیستی و دریافت منابع مالی بین‌المللی جهت رفع مسائل محیط‌زیستی برای کشور فراهم گردد.

کلیدواژه‌ها: سیاست‌گذاری محیط‌زیست، تأمین مالی محیط‌زیست، تدوین چشم‌انداز، محیط‌زیست پایدار.

۱. استادیار گروه سیاست فناوری و نوآوری، مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری مدیریت دولتی گرایش تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری عمومی، دانشگاه جامع امام حسین(ع)،

تهران، ایران

مقدمه و بیان مسئله

در دهه‌های اخیر، عواملی نظیر آلودگی‌های محیط‌زیستی و تغییرات آب و هوایی سبب بروز اثرات نامطلوبی بر سلامتی و توسعه جوامع انسانی شده است (ستلی^۱ و همکاران، ۲۰۲۰) به‌طوریکه براساس شواهد، تغییرات اقلیمی، در صورت عدم اقدام، هزینه‌هایی را (سالانه ۵ تا ۲۰ درصد تولید ناخالص داخلی جهانی) بر دولتها در سطح جهان متحمل خواهد نمود (استرن^۲، ۲۰۰۷). علاوه بر آن، این عوامل می‌تواند شکاف ساختاری که مشخصه کشورهای در حال توسعه است، را عمیق‌تر نموده و سبب تشدید نابرابریهای اجتماعی، منطقه‌ای و فقر شود. از سوی دیگر، در دستور کار ۲۰۳۰ توسعه‌یابدار سازمان ملل از جمله در هدف ششم (آب پاکیزه و بهداشتی)، هفتم (انرژی پاک و مقرون به صرفه)، یازدهم (شهرها و جوامع‌یابدار)، سیزدهم (برنامه عمل اقلیمی)، چهاردهم (حیات زیر آب) و هدف پانزدهم (حیات و زمین) تأکیدی بر بهبود کیفیت زیست‌محیطی و پایداری جوامع انسانی شده است. بنابراین، در دهه‌های اخیر حل چالشهای محیط‌زیستی یا به عبارت دیگر، حفاظت از محیط‌زیست و توسعه پایدار، به یک دغدغه و هدف مشترک جهانی برای دولتمردان تبدیل شده است. لذا در صورتی که اقدامات مؤثر و فوری در راستای بهبود ناپایداری زیست‌محیطی انجام نشود، علاوه بر نسل فعلی به آیندگان نیز به شکلی بی‌سابقه‌ای لطمه وارد خواهد شد (آناند^۳، ۲۰۱۳). در این میان، به دلیل وجود پیوستگی عمیق در میان سیستم‌های مالی با ابعاد پایداری، می‌توان گفت مسائل محیط‌زیستی کنونی، در آینده با هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیمی (نظیر افزایش بیکاری، فقر و در نتیجه افزایش هزینه‌های اجتماعی) همراه خواهد بود و بر تعادل عمومی نیز تأثیراتی بر جای خواهد گذاشت (گرامکو^۴، ۲۰۲۰).

از آنجاکه دستیابی به توسعه‌یابدار محیط‌زیستی در کانون توجه بسیاری از دولتهای جهانی قرار گرفته است، در کنار اقدامات کلیدی (از قبیل وضع قوانین، اتخاذ سیاستهای متناسب با اقتضاء محلی، مدیریت محیط‌زیستی و تربیت نیروی انسانی آگاه و مسئول و غیره)، استفاده از ابزارهای اقتصادی متعدد اعم از اعطای تسهیلات، تأمین منابع مالی و حمایت از پروژههای محیط‌زیستی در قالب مؤسسات مالی، وامدهی، مشاوره و سرمایه‌گذاری، از جمله اقدامات مؤثر در جهت حل چالشهای کمبود منابع مالی پروژههای محیط‌زیستی و دستیابی به پایداری محیط‌زیستی محسوب می‌شود. لذا، ایجاد نهادهای مالی محیط‌زیستی

1. Settele
2. Stern
3. Anand
4. Gramkow

با توجه به شرایط اقتصادی-اجتماعی کشورها در صورت وجود سازوکارهای مناسب برای نحوه تخصیص منابع، کارکرد مطلوبی در پیشبرد سیاستها و برنامه‌های محیط‌زیستی کشورها خواهد داشت. در واقع، سیاستهای نظام مالی محیط‌زیست چنانچه اسلوبمند باشند می‌توانند به موتور محرکهای برای توسعه اقتصادی جوامع تبدیل شوند. از سوی دیگر، می‌توان از سیاستهای مالی محیط‌زیستی برای ایجاد فرآیند تغییر ساختاری پیشرونده به سوی توسعه پایدار استفاده نمود (گرامکوا^۱، ۲۰۲۰).

در این راستا، در طی سال‌های اخیر مفهوم تأمین مالی محیط‌زیست به‌عنوان یکی از رویکردهای نوین در حوزه مباحث مالی و به‌عنوان یکی از پیشران‌های توسعه تبدیل شده است که سبب ادغام حمایت‌های زیست محیطی و منافع مالی با یکدیگر می‌گردد (ژنگ^۲، ۲۰۲۰). در این فرایند، شرکتها یا مؤسسات مالی با هدف کاهش انتشار آلاینده‌ها، جلوگیری از تخریب محیط‌زیست و تأمین پایداری آن، با توجه به شرایط محیط‌زیستی اقدام به دریافت تسهیلات مینمایند، به طوری که این راهبردها می‌توانند در بهبود چالش‌های زیست محیطی و جستجوی فرصتهای جدید، مفید واقع شوند (هوک^۳ و همکاران، ۲۰۱۹). این مؤسسات خصوصاً در کشورهای در حال توسعه با چالشها و موانع متعددی در حرکت به سمت تأمین مالی پایدار مواجه می‌باشند (بنگاه مالی بین‌المللی^۴، ۲۰۲۳). به‌طور مشابه، تجارب و شواهد حاکی از وجود موانع مختلفی در روند برنامه‌ریزی راهبردی و تأمین مالی محیط‌زیست در کشور ایران می‌باشد که این امر، نیازمند توجه جدی و اتخاذ تدابیر فوری می‌باشد.

به منظور برطرف نمودن چالشها و موانع نظام تأمین مالی محیط‌زیستی کشور، یکی از گامهای اساسی، مشخص نمودن هدف و جهت سازمان با استفاده از برنامه‌ریزی توسط مدیران می‌باشد و از آنجاکه امروزه برنامه‌ریزی به شیوه سنتی قادر به حل مسائل نمی‌باشد، می‌توان از برنامه‌ریزی راهبردی و اقدامات متداولی از جمله تدوین چشم‌انداز به‌عنوان ضرورتی برای جوامع بهره گرفت.

چارچوب نظری و پیشینه پژوهش

از آنجاکه چشم‌انداز^۵ وضعیت و ارزش سازمانها در آینده را توضیح می‌دهد، از این رو، بسیاری از اندیشمندان مرتبط با چشم‌انداز یا دورنما را به‌عنوان نگاهی به آینده مطلوب

1. Gramkow
2. Zhang
3. Hoque
4. International Finance Corporation (IFC)
5. Vision

که امکانپذیر و معتبر است تعریف نموده‌اند. چشم‌انداز تجسمی از آینده سازمان است که میبایست از طریق اهداف و راهبردهایی به آن دست یافت. در این راستا، از نظر کانتابوترا^۱ (۲۰۰۹) یک چشم‌انداز خوب دارای ویژگی‌هایی از جمله دید کوتاه‌مدت و در عین حال وضوح و دقیق بودن چشم‌انداز به منظور درک و پذیرفته‌شدن آن می‌باشد. در واقع، چشم‌انداز از یک سو باید واضح، دقیق، جهت دهنده و قابل درک برای همگی کارکنان باشد و از وجه دیگر باید با بینش نسبت به آینده ارائه گردد. با این وجود، خصوصیت چشم‌انداز تنها گرایش به سوی آینده نیست، بلکه حاوی اطلاعات مهمی در مورد زمان حال نیز می‌باشد. به عبارت دیگر، به آینده‌های مطلوبتر و موفقتر از وضعیت فعلی سازمان، چشم‌انداز گفته می‌شود (رضایی، ۱۳۸۴) که به واسطه آن موفقیت سازمان و دستیابی به توسعه پایدار، تسهیل می‌گردد. لذا هر سازمانی میبایست به منظور دستیابی به اهداف سازمانی خود تمام برنامه‌ها را مطابق با چشم‌انداز خاص آن سازمان تدوین کند تا امکان دستیابی به موفقیت فراهم شود (نوروز‌گندشمین و روشندل اربطانی، ۱۳۹۶). از این جهت، درک اهمیت سازمان و مسیر توسعه یا به عبارتی، چشم‌انداز سازمانی برای کارکنان نیز مهم است، زیرا باعث ایجاد وفاداری به سازمان و عمل مطابق با منافع سازمانی می‌شود (روبلک و مسکو^۲، ۲۰۱۸).

در همین راستا، طی سالیان اخیر مفهوم چشم‌انداز نظام مالی محیط‌زیست به یکی از مباحث نوین علمی تبدیل شده و بسیاری از محققان داخلی و خارجی این حوزه همگام با تشدید پدیده‌هایی نظیر تغییرات اقلیمی و آلودگی در کشورهای مختلف پژوهش‌های متعددی را انجام داده‌اند. از آن جمله شیخ و همکاران (۱۴۰۱)، به تحلیل مدل تأمین مالی سبز شرکتها از طریق صنعت بانکداری در راستای استقرار محیط‌زیست پایدار پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد صنعت بانکداری همبستگی مناسبی با تأمین مالی سبز شرکتها دارد. ولی ابعاد اصلی تأمین مالی سبز شرکتها از طریق صنعت بانکداری ایران در حال حاضر سطح آمادگی پایینی دارند. در تحقیقی دیگر، ابراهیمیان کفشانی و سلاطین (۱۴۰۰) به بررسی تاثیر بازارهای مالی بر کیفیت محیط‌زیست در گروه کشورهای منتخب پرداختند. یافته‌ها نشان داد در کشورهای منتخب، توسعه مالی منجر به افزایش آلودگی در کشورهای با درآمد متوسط شده است. علاوه بر آن، پوراصر سنگاچین و همکاران (۱۳۹۸)، در تحقیق خود به بررسی نقش و کاربرد ابزارهای اقتصادی در کاهش آلودگیهای محیط‌زیست از طریق بررسی و تحلیل اسناد و قوانین پرداختند. یافته‌ها بیانگر آن است که ابزارهای اقتصادی مورد استفاده در سیاست‌گذارهای حفاظت محیط‌زیست،

1. Kantabutra

2. Roblek & Meško

فراهم‌کننده سازوکارهای لازم برای ادغام ملاحظات محیط‌زیستی در سیاست‌های کلان اقتصادی می‌باشند. همچنین، ابراهیم پور و همکاران (۱۳۹۴)، به مروری بر حسابداری زیست‌محیطی و چالش‌های پیشروی آن در ایران پرداخته‌اند و یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با به‌کارگیری حسابداری زیست‌محیطی، شرکت‌ها قادر به افزایش طول عمر به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی خواهند بود و گام مثبتی در جهت حفاظت از محیط‌زیست و اجتماعات محلی برخواهند داشت. در پژوهش اودوک^۱ و اوموجیاکو (۲۰۲۲)، با عنوان چشم‌انداز تطبیقی و جهانی در مورد صندوق زیست‌محیطی: طرحی برای ایجاد صندوق زیست‌محیطی در نیجریه، یافته‌ها نشان می‌دهد اگرچه قوانینی برای حفاظت از محیط‌زیست وجود دارد، اما در این قوانین غرامتی برای قربانیان آلودگی نفتی در کشور پیش‌بینی نشده است. بنابراین، ایجاد صندوق زیست‌محیطی برای جبران خسارت قربانیان آلودگی نفتی در نیجریه توصیه شده است.

همچنین، ماچادو^۲ و همکاران (۲۰۲۰) در تحقیقی با عنوان منابع تأمین مالی زیست‌محیطی برای حمایت از مناطق حفاظت شده: آموزه‌هایی از تجربیات برزیل، به تحلیل جنبه‌های کلیدی بهره‌برداری از ۹ صندوق خصوصی در برزیل و تأمین مالی آنها پرداختند. براساس نتایج، ساختار حکمرانی و فرآیندهای پاسخگویی به‌عنوان کمبودهای عمده در عملیات صندوق‌های زیست‌محیطی شناخته شد. علاوه بر آن، در پژوهش ساویر^۳ (۲۰۲۲)، با عنوان تأمین مالی، استراتژی صنعتی و چالش تغییرات آب و هوا و تخریب محیط‌زیست، به بررسی و بحث در خصوص رابطه بین رشد بخش مالی و رشد اقتصادی پرداخته و استدلال نموده است که رویکرد سیاستی در مورد شرایط اضطراری آب و هوا و تخریب محیط‌زیست باید در یک راهبرد صنعتی گنجانده شود. همچنین استدلال می‌شود علی‌رغم اینکه بانک مرکزی باید به شیوه‌ای عمل کند که از سیاست‌های محیط‌زیستی حمایت گردد، اما نقش آنها نسبتاً محدود است. علاوه بر آن، کای^۴ و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان تأمین مالی مشترک در صندوق اقلیم سبز: آموزه‌هایی از تسهیلات جهانی محیط‌زیست به مطالعه داده‌های به دست آمده در مورد پروژه‌های کمکی اجرا شده دوره ۱۹۹۱-۲۰۱۹ پرداختند و یافته‌ها نشان داد تاکنون، تلاش‌های صندوق آب و هوای سبز برای بسیج منابع مالی نتوانسته نیازهای کشورهای در حال توسعه را برای رسیدگی به تغییرات آب و هوایی برآورده سازد.

1. Udok
2. Machado
3. Sawyer
4. Cui

در همین راستا به منظور تدوین چشم‌انداز، نیاز است که اجزاء مرتبط با آن شناسایی شود. در جدول ۱ به بررسی پژوهش‌های مرتبط با این موضوع و اجزاء مورد استفاده در تدوین چشم‌انداز پرداخته شده است.

جدول ۱- اجزاء مرتبط با تدوین چشم‌انداز در پیشینه مطالعات

منبع	اجزاء بیانیه چشم‌انداز	عنوان / موضوع مقاله
اشرفی و جان‌بابانزاد (۱۳۹۲)	<ul style="list-style-type: none"> • افق زمانی • تصویر مطلوب • رتبه (جایگاه) 	تدوین چشم‌انداز سازمانی در چارچوب برنامه‌ریزی راهبردی، نمونه موردی: شهرداری ساوه.
خوش‌سیما و همکاران (۱۳۹۰)	<ul style="list-style-type: none"> • افق زمانی • تصویر مطلوب • رتبه (جایگاه) • حوزه مقایسه 	نگاه به آینده و تدوین چشم‌انداز دانشگاه‌ها: مطالعه موردی: دانشگاه ولیعصر رفسنجان
اشرفی و جان‌بابانزاد (۱۳۹۳)	<ul style="list-style-type: none"> • تصویر مطلوب • حوزه مقایسه 	برنامه‌ریزی راهبردی و تدوین چشم‌انداز شهرساوه
محمودی (۱۴۰۲)	<ul style="list-style-type: none"> • افق زمانی • تصویر مطلوب • توصیف واضح • اختصار • ثبات و مطلوبیت 	تدوین چشم‌انداز سازمان‌های دولتی با رویکرد نهادی (مطالعه موردی: سازمان‌های دولتی شهرستان سروآباد)
اوزدم ^۱ (۲۰۱۱)	<ul style="list-style-type: none"> • تصویر مطلوب • رتبه (جایگاه) • حوزه مقایسه 	تحلیل ماموریت و بیانیه چشم‌انداز برنامه‌های راهبردی مؤسسات آموزش عالی
ابوزید ^۲ (۱۹۹۸)	<ul style="list-style-type: none"> • تصویر مطلوب • افق زمانی 	آب و توسعه پایدار: چشم‌انداز آب، زندگی و محیط‌زیست جهان.
آجی و ایکپوروکپو ^۳ (۲۰۰۵)	<ul style="list-style-type: none"> • تصویر مطلوب • توصیف واضح • افق زمانی 	تجزیه و تحلیل چشم‌انداز زیست محیطی نیجریه ۲۰۱۰.

مرور مطالعات انجام شده در زمینه تدوین چشم‌انداز (جدول ۱) حاکی از آن است که اجزاء تدوین چشم‌انداز شامل ارائه تصویر مطلوب، افق زمانی، رتبه (جایگاه) و حوزه مقایسه می‌باشد. لذا، تدوین چشم‌انداز در این پژوهش براساس اجزاء ذکر شده صورت گرفته است.

1. Ozdem

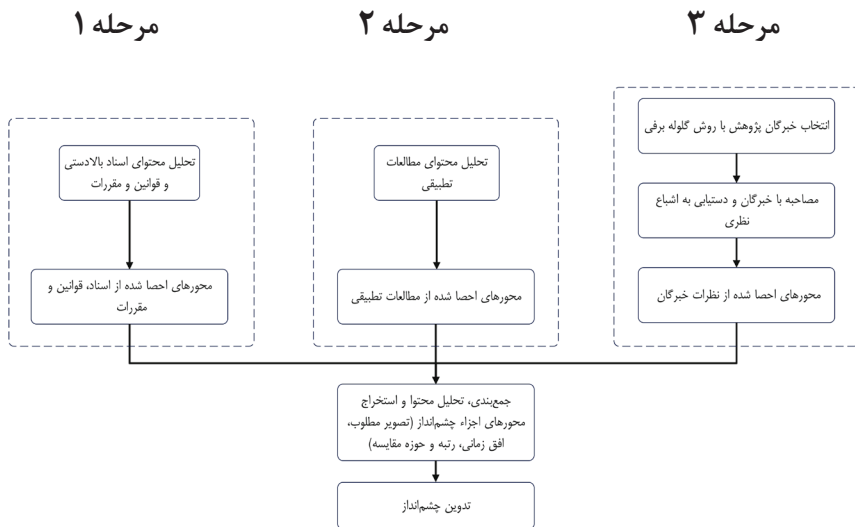
2. Abu-Zeid

3. Ajayi & Ikporukpo

به‌عنوان جمع‌بندی، مروری بر ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که غالباً پژوهشگران سعی نموده‌اند تأمین مالی محیط‌زیست را از ابعاد متعدد (تاثیرات محیط‌زیست، کاهش آلودگی هوا و غیره) بررسی نمایند اما تاکنون پژوهشی که خصوصاً در کشور ایران به تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست پرداخته باشد، کمتر مورد توجه محققان این حوزه قرار گرفته است و در این خصوص میان تحقیقات پیشین و مطالعه پیش رو شکاف تحقیق مشاهده می‌شود. بنابراین، نیاز به پژوهش در خصوص تعیین چشم‌انداز تأمین مالی محیط‌زیست احساس می‌گردد. لذا، در پژوهش حاضر به تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست در کشور پرداخته می‌شود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با هدف تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست در کشور انجام شده است. لذا، این تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها و اطلاعات جزء پژوهش‌های توصیفی و از نوع پیمایشی (کتابخانه‌ای و میدانی) - تحلیلی محسوب می‌شود. در این راستا، پژوهش پیش‌رو در چارچوب گفتمان غالب تفسیرگرایی و رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا که ابزار کارآمدی برای تحلیل کیفی محسوب می‌شود، انجام شده است (براون و کلارک، ۲۰۰۶). در حقیقت، روش تحلیل محتوا با هدف شناسایی، تحلیل و ارائه گزارشی از الگوهای موجود در داده‌های کیفی می‌باشد و داده‌های پراکنده متنی را تبدیل به داده‌های غنی و تفصیلی می‌نماید (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰). روش تحلیل محتوا به دو صورت انجام می‌شود: ۱- تحلیل محتوای قیاسی که در آن از تحلیل محتوای کیفی، مقولات و طبقات در آخر پژوهش به دست نمی‌آیند، بلکه محقق با مفروض گرفتن برخی تعاریف و تعمیم‌ها به‌عنوان طبقات، متن مورد نظر را به صورت کیفی تحلیل می‌کند و به دنبال مصادیقی از تعاریف و تعمیم‌ها در کل متن می‌گردد (بن‌بونان-فیچ و همکاران، ۲۰۰۳). ۲- تحلیل محتوا استقرایی که در آن پژوهشگر از به کارگیری طبقات از قبل تعیین شده اجتناب می‌ورزد و در عوض اجازه می‌دهد که طبقات و نامشان از درون داده‌ها بیرون آیند (کینگاس، ۲۰۲۰). در این پژوهش با استفاده از رویکرد تحلیل محتوا قیاسی و براساس چارچوب استخراج شده از جدول ۱ مرتبط با اجزاء تدوین چشم‌انداز که شامل تصویر مطلوب، افق زمانی، تعیین رتبه و حوزه مقایسه می‌باشد، براساس فرایند مورد استفاده در شکل ۱ در راستای تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست در کشور اقدام شد.

شکل ۱- فرآیند انجام پژوهش

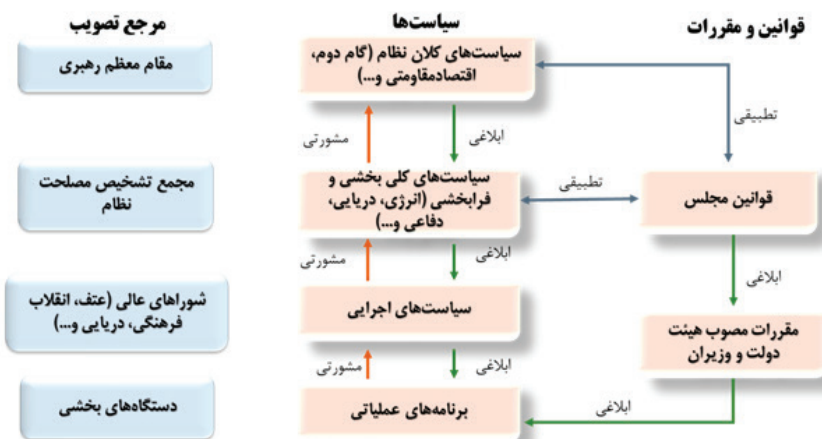
در مرحله نخست پژوهش، تحلیل محتوای اسناد و قوانین بالادستی مرتبط با حوزه نظام تأمین مالی محیط‌زیست کشور انجام شد. سپس تحلیل محتوای مطالعات تطبیقی صورت گرفت و در مرحله آخر، اقدام به اخذ نظرات خبرگان گردید. در واقع، از آنجاکه در هر مطالعه‌ای، استفاده از نظرات صاحب‌نظران و متخصصین آن حوزه، پژوهشگر را به نتایج ارزشمندی خواهد رساند، بر این اساس بهره‌گیری از نظرات خبرگان همواره به‌عنوان یکی از ورودی‌های مورد تأکید در فرآیند تدوین چشم‌انداز مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین، در پژوهش حاضر، ۱۲ خبره در حوزه تأمین مالی محیط‌زیست کشور از طریق روش گلوله برفی شناسایی شدند و با روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته تا سطح اشباع نظری مورد پرسش قرار گرفتند. در این مرحله، پس از انجام اولین مصاحبه و ضبط و پیاده‌سازی آن، تمامی متن مقوله‌بندی و به جملات و عبارتهایی تجزیه شد و کدها در قالب جملات یا عباراتی گردآوری و استخراج گردید (کرسول، ۱، ۲۰۱۱). در واقع، کدگذاری داده‌های مصاحبه‌های مطالعه حاضر، با روش کدگذاری باز انجام شده که که منظور از آن: فرآیند خرد کردن داده‌ها به واحدهای مفاهیم می‌باشد. آغاز چنین فرایندی، با ثبت و یادداشت مصاحبه است و پس از آن، سطر به سطر متن حاصل مورد تحلیل قرار می‌گیرد و مفهوم‌سازی انجام می‌شود (باقری، ۱۳۹۳). در مرحله نهایی پژوهش نیز، اقدام به جمع‌بندی محورهای تدوین چشم‌انداز براساس مطالعات تطبیقی، اسناد و قوانین و نظرات خبرگان گردید و به کمک آن، چشم‌انداز مطلوب نهایی تدوین گردیده است. لازم به ذکر است که به منظور ارزیابی پایایی در این پژوهش، از فرایندهای ساخت یافته

از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته (همگرا) و سازماندهی فرایندهای ساخت یافته به منظور ثبت، نگاشتن و تفسیر نمودن داده‌ها استفاده گردید (دانایی فرد و مظفری، ۱۳۸۷) و در نهایت، چند تن از اساتید حوزه پژوهش حاضر، پژوهش را مورد بازنگری و تایید قرار دادند. در واقع، بازبینی دقیق داده‌ها و تفسیر و جمع‌بندی یافته‌های مطالعه پیشرو براساس مرور و بررسی مطالعات پیشین انجام شد تا در ضمن، محققان برای تحقیقات آتی خود قادر به درک و پیگیری داده‌ها در خصوص مفهوم تأمین مالی محیط‌زیست باشند و امکان دستیابی به یافته‌های مشابه برای آنان فراهم شود.

یافته‌ها

تحلیل اسناد بالادستی، قوانین و مقررات

در گام نخست، اقدام به تحلیل چشم‌انداز از اسناد بالادستی کشور شد. بدین سان که، یکی از منابعی که می‌تواند پشتوانه تدوین چشم‌انداز باشد، مقررات و الزاماتی است که توسط مراجع ذی‌صلاح تدوین گردیده و در طی زمان بر سازمان حاکم شده‌اند. یکی از گام‌های حائز اهمیت در برنامه‌ریزی راهبردی و تدوین چشم‌انداز، بررسی و تحلیل محتوای اسناد بالادستی است. چرا که اگر در هنگام تدوین برنامه راهبردی به الزامات و تسهیلات ایجاد شده توسط اسناد بالادستی توجه لازم مبذول نگردد، راهبردهای اتخاذ شده می‌توانند چالش‌زا باشند. فرایند تدوین چشم‌انداز موجود و بررسی قوانین و الزامات در شکل ۲ ارائه شده است.

شکل ۲- رویکرد تحلیل اسناد بالادستی

در ادامه، اسناد بالادستی مرتبط با نظام تأمین مالی محیط‌زیست مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و مهمترین موضوعاتی که در تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد (محور اصلی)، در جدول ۲ ارائه شده است. همچنین جدول ۳ نیز محورهای اصلی را به تفکیک اجزاء چشم‌انداز و تعداد دفعاتی که در اسناد بالادستی بدان اشاره شده است، نشان می‌دهد. به‌عنوان مثال، کاربرد فناوری‌های نوین محیط‌زیستی و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان در تدوین چشم‌انداز در ذیل رکن «تصویر مطلوب» قرار گرفته و در اسناد مورد بررسی به آن ۵ مورد اشاره شده است.

جدول ۲- تحلیل محورهای مرتبط با اجزاء چشم‌انداز در اسناد بالادستی

ردیف	عنوان سند	مرجع تصویب‌کننده	تاریخ تصویب	محور اصلی
۱	قانون اساسی	مجلس خبرگان	۱۳۵۸	<ul style="list-style-type: none"> حفاظت از محیط‌زیست به‌عنوان وظیفه عمومی عدم انجام فعالیت‌های اقتصادی مغایر با حفظ محیط‌زیست
۲	سیاست‌های کلی منابع طبیعی	مجمع تشخیص مصلحت نظام	۱۳۷۹	<ul style="list-style-type: none"> توسعه فعالیت‌های کاربردی با محوریت فناوری‌های نوین حوزه محیط‌زیست
۳	سیاست‌های کلی آب	مجمع تشخیص مصلحت نظام	۱۳۷۹	<ul style="list-style-type: none"> ارتقای بهره‌وری و توجه به ارزش اقتصادی، امنیتی و سیاسی آب نظام جامع مدیریت در کل چرخه آب افزایش میزان استحصال آب تقویت نقش مردم در استحصال و بهره‌برداری تدوین برنامه‌ی جامع به‌منظور رعایت تناسب در اجرای طرح‌های مدیریت منابع آب مقابله با خشک‌سالی و پیشگیری از سیلاب بازچرخانی و استفاده از آب‌های غیر متعارف
۴	سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ۱۴۰۴	مجمع تشخیص مصلحت نظام	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> در چشم‌انداز بیست‌ساله، ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل. بهره‌مندی از محیط‌زیست مطلوب.
۵	سیاست‌های کلی آمایش سرزمین	مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه. ایجاد و تقویت نهادها و تشکل‌های منطقه‌ای در زمینه‌های گوناگون
۶	اساسنامه صندوق ملی محیط‌زیست	هیئت وزیران	۱۳۹۳	<ul style="list-style-type: none"> اعطای تسهیلات مالی برای کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی و جلوگیری از تخریب محیط‌زیست حمایت مالی و همکاری در پروژه‌های زیست‌محیطی و طرح‌های آموزشی و فرهنگ‌سازی

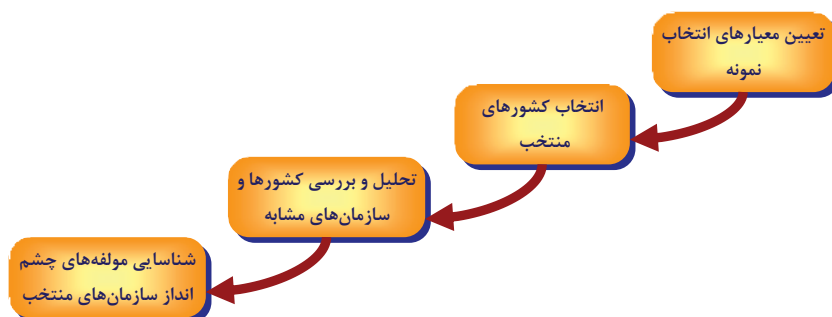
ردیف	عنوان سند	مرجع تصویب کننده	تاریخ تصویب	محور اصلی
۷	سیاست‌های کلی محیط‌زیست	مقام معظم رهبری	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> تهیه اطلس زیست‌بوم کشور حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدیدپذیر توسعه اقتصاد سبز گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش محیط‌زیستی جامعه تقویت دیپلماسی محیط‌زیست حمایت از فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه‌ی محیط‌زیستی
۸	قانون هوای پاک و قانون حفاظت از خاک	مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۶	<ul style="list-style-type: none"> جایگزینی خودروهای فرسوده حمل‌ونقل عمومی با خودروهای نو
۹	سند ملی آمایش سرزمین	شورای عالی آمایش سرزمین	۱۳۹۹	<ul style="list-style-type: none"> مدیریت و کنترل خسارت‌های محیط‌زیستی با استفاده از ابزارهای اقتصادی (اقتصاد سبز) تشویق سرمایه‌گذاری و حمایت از تجاری‌سازی و بکارگیری فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست حفاظت، بازسازی و احیاء قلمروهای منحصربه‌فرد و ارزشمند طبیعی توانمندسازی نظام ملی ارزیابی محیط‌زیست
۱۰	سند تحول دولت مردمی	هیئت دولت	۱۴۰۰	<ul style="list-style-type: none"> توسعه روش‌های نوین برای رصد زیست‌وم‌ها و حفاظت از منابع طبیعی توانمندسازی جوامع محلی و بسترسازی زمینه مشارکت آنها در حفاظت زیست‌بوم‌ها و رصد وضعیت محیط‌زیست تهیه اطلس عرصه‌های طبیعی و زیست‌بوم‌های کشور ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی محیط‌زیستی
۱۱	قانون جهش تولید دانش بنیان	مجلس شورای اسلامی	۱۴۰۱	<ul style="list-style-type: none"> توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان حوزه محیط‌زیست

جدول ۳ - نتایج حاصل از تحلیل محتوای اسناد بالادستی

ردیف	محور اصلی	نوع محور (اجزاء چشم انداز)	تعداد اسناد
۱	استفاده از فناوری های نوین محیط زیستی و توسعه شرکت های دانش بنیان	تصویر مطلوب	۵
۲	حفاظت از محیط زیست با مشارکت جوامع محلی	تصویر مطلوب	۳
۳	تهیه ی اطلس زیست بوم کشور	تصویر مطلوب	۲
۴	توسعه اقتصاد سبز	تصویر مطلوب	۲
۵	تقویت دیپلماسی محیط زیست	تصویر مطلوب	۲
۶	توسعه ی منابع طبیعی تجدید پذیر	تصویر مطلوب	۲
۷	گسترش سطح آگاهی محیط زیستی و فرهنگ سازی در جامعه	تصویر مطلوب	۲
۸	تدوین چشم انداز در افق زمانی ۲۰ ساله	افق زمانی	۱
۹	دستیابی به رتبه ۱ در منطقه در سند چشم انداز ۱۴۰۴	رتبه (جایگاه)	۱

مطالعات تطبیقی

در گام بعد، اقدام به تحلیل مطالعات تطبیقی گردید تا از تجربه و دانش دیگران برای ارتقای دانش خود در حوزه مورد بحث استفاده شود. بر این اساس در مطالعه مورد نظر، ضمن تأکید بر ویژگی های خاص نظام تأمین مالی محیط زیست و نیز شرایط منحصر به فرد موجود در کشور، به بررسی تجربیات سازمان های متولی محیط زیست در سایر کشورها پرداخته شد تا ضمن آشنایی با الگوهای مورد استفاده در این مجموعه ها از تجربیات موفق آنها استفاده گردد. در این راستا در اولین گام کشورهای هدف که در شرایط مناسبی برای مقایسه با ایران به منظور الگوبرداری قرار دارند، شناسایی شده و سازمان های متبوع آنها در امر محیط زیست مورد بررسی قرار گرفت.

شکل ۳- فرایند انجام مطالعات تطبیقی

به منظور انتخاب کشورهای منتخب در حیطه تأمین مالی محیط زیست، از سه منظر رتبه در ابعاد مختلف زیست محیطی، مشترک بودن چالش های زیست محیطی و سایر معیارها (نظیر جمعیت، ساختار اقتصاد و رقابت در منطقه) استفاده گردید که این موارد در جداول ۴ تا ۶ بیان شده است.

جدول ۴- وضعیت رتبه در ابعاد مختلف زیست محیطی

کشور	رتبه شاخص عملکرد زیست محیطی	سلامت زیست محیطی	کیفیت هوا	تخلیه فاضلاب و آب آشامیدنی	مدیریت انتشارات فلزات سنگین	رتبه مدیریت فصولات	سرزندگی زیست بوم	تنوع زیستی و زیستگاه ها	خدمات زیست بوم	شیلات	کنترل تغییر اقلیم	مدیریت انتشار آلاینده ها	کشاورزی کارآمد	مدیریت منابع آب
پاکستان	۱۴۲	۱۷۶	۱۸۰	۱۴۴	۱۷۳	۸۷	۸۹	۱۲۷	۲۱	۱۱۹	۹۲	۸۹	۱۰۴	۱۲۹
کنیا	۱۳۲	۱۳۵	۱۰۴	۱۵۵	۸۶	۱۱۵	۱۱۸	۱۱۳	۱۰۶	۱۱۰	۹۷	۱۴۶	۱۰۲	۱۱۶
چین	۱۲۰	۹۶	۱۳۷	۵۴	۱۲۹	۶۶	۱۵۶	۱۷۲	۹۰	۳۱	۱۰۳	۹۱	۵۵	۶۷
عراق	۱۰۶	۱۰۱	۹۷	۸۴	۱۵۹	۱۳۳	۱۲۹	۱۳۱	۱۶	۱۴۰	۱۵۱	۱۷۴	۹۵	۵۶
ترکیه	۹۹	۵۸	۵۸	۷۵	۵۹	۷۰	۱۳۹	۱۷۵	۷۵	۹۱	۹۶	۴۵	۳۲	۴۹
عربستان	۹۰	۷۶	۹۳	۵۵	۱۴۴	۵۶	۱۱۳	۱۳۶	۱۱	۲۶	۱۳۰	۱۵۲	۱۸	۶۴
مالزی	۶۸	۵۰	۵۵	۵۹	۵۷	۳۳	۱۰۸	۱۱۰	۱۷۱	۱۱۰	۸۱	۱۴۴	۲۳	۶۳
ایران	۶۷	۷۱	۵۹	۷۰	۱۶۴	۹۷	۷۴	۱۳۷	۱۸	۵۹	۷۴	۵۱	۱۱۳	۸۵
روسیه	۵۸	۵۷	۴۷	۶۵	۳۷	۱۲۲	۷۲	۱۱۱	۱۱۳	۱۳۳	۵۷	۵۰	۲۶	۵۸
برزیل	۵۵	۶۶	۵۶	۹۶	۶۴	۵۱	۵۳	۳۸	۱۲۰	۱۱۳	۸۸	۱۰۰	۱۷	۳۹
کره	۲۸	۲۷	۲۸	۲۳	۱۶	۱۳	۳۹	۸۴	۱۰۰	۷۰	۵۰	۱	۴۷	۲۱
فنلاند	۷	۱	۱	۱	۱	۹	۱۵	۴۷	۱۵۷	۶۷	۹	۳۱	۴۳	۱
دانمارک	۱	۸	۱۳	۱۳	۱	۳	۱	۳۱	۱۰۸	۶۲	۱	۱	۵	۱

جدول ۵- مشترک بودن چالش های زیست محیطی با ایران

کشور	بحران های مشترک با ایران
دانمارک	تولید زباله
فنلاند	تولید زباله
پاکستان	ازدیاد جمعیت، جنگل زدایی، رشد امراض گوناگون، آلودگی تأسیسات عمده آبرسانی، کمبود آب، بروز گردوغبار، تولید زباله های معدنی، تپه های زباله
ترکیه	فرسایش خاک و وقوع پدیده گردوغبار بعنوان بزرگترین مشکل محیط زیستی منطقه و آلودگی هوا
عراق	وقوع توفان های شن، خشک سالی، آلودگی نفتی، وجود بحران مشترک گردوغبار و ریزگرد
عربستان	وقوع توفان های شن، خشک سالی و آلودگی نفتی
چین	افزایش تولید زباله های جامد صنعتی و آلودگی نفتی
کنیا	افزایش تولید زباله های جامد صنعتی، وقوع توفان های شن و خشک سالی

تغییرات شدید جوی و عدم بارش باران‌های موسمی، جنگل‌زدایی تا سه سال آینده نابودی جنگل‌ها پیش‌بینی شده، از بین رفتن مراتع، ازدیاد جمعیت، ساخت بزرگراه‌ها، صید بی‌رویه آبزیان، فرسایش خاک، آلودگی هوا	برزیل
آلودگی نفتی	روسیه
تغییرات شدید آب و هوا خصوصاً در شهرهای بزرگ، ریزش باران‌های اسیدی، آلودگی هوا	کره جنوبی
رشد انفجاری توریسم و بروز خسارت‌های محیط‌زیستی به دولت	مالزی
آلودگی هوا، بروز گردوغبار، ریزش باران‌های اسیدی، فرسایش خاک و بیابان‌زایی، دفن نامناسب زباله‌های شهری و تولید انبوه زباله و پسماندهای کشاورزی، صنعتی و بیمارستانی، تخریب اکوسیستم‌های خشکی و آبی، آلودگی آب و کمبود آب شیرین در برخی مناطق، آلودگی نفتی	ایران

جدول ۶- مقایسه در ابعاد مختلف جمعیت، ساختار اقتصاد و رقابت در منطقه

کشور	رتبه محیط‌زیستی	جمعیت (میلیون)	مساحت (کیلومتر مربع)	GDP (تریلیون)	منبع تأمین مالی
دانمارک	۱	۵,۸۶	۴۲,۹۵۱	۰,۴۰۵	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، کمک‌های مردمی و بین‌المللی
فنلاند	۷	۵,۵۴	۳۳۸,۴۴۰	۰,۳۰۲	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، کمک‌های مردمی و بین‌المللی
پاکستان	۱۴۲	۲۳۱,۴	۷۹۶,۰۹۵	۰,۳۷۷	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، بودجه دولتی
ترکیه	۹۹	۸۴,۷۸	۷۸۳,۵۶۲	۱,۰۲۹	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، بودجه دولتی
عراق	۱۰۶	۴۳,۵۳	۴۳۸,۳۱۷	۰,۲۶۸	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، بودجه دولتی
عربستان	۹۰	۳۵,۹۵	۲,۱۵۰,۰۰۰	۱,۰۶۱	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، بودجه دولتی
چین	۱۲۰	۱۴۱۲	۹,۵۹۷	۱۹,۳۷	عوارض، جریمه، مالیات، بازپرداخت وام، کمک بخش خصوصی و دولتی
کنیا	۱۳۲	۵۳	۵۸۲,۶۴۸	-	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، بودجه دولتی
برزیل	۵۵	۲۱۴,۳	۸,۵۱۰,۰۰۰	۲,۰۸	عوارض، مالیات، بازپرداخت وام، بودجه دولتی
قزاقستان	۹۰	۱۸,۷۵	۲,۷۲۸,۵۱۴	۰,۴۷۵	جرائم و عوارض محیط‌زیستی
روسیه	۵۸	۱۴۳,۴	۱۷,۱۰۰,۰۰۰	۲,۰۶۲	مالیات و بودجه از سوی دولت
کره جنوبی	۲۸	۵۱,۷۴	۱۰۰,۲۱۰	۱,۷۲۱	مالیات و بودجه از سوی دولت
ایران	۶۷	۸۷,۹۲	۱,۶۴۸,۰۰۰	۰,۳۶۸	عوارض، تأمین مالی از سوی دولت

براساس جدول ۴ کشورهای مالزی و عربستان از نظر وضعیت رتبه در ابعاد مختلف زیست محیطی انتخاب شدند. همچنین براساس جداول ۵ و ۶ نیز کشورهای پاکستان و قزاقستان را می‌توان به‌عنوان کشورهای منتخب مشابه ایران در حیطه تأمین مالی محیط‌زیست قرار داد.

نظام تأمین مالی در عربستان بر پایه صندوق محیط‌زیست استوار است. این صندوق با هدف کمک به پایداری مالی بخش‌های محیط‌زیست و هواشناسی و ارائه قابلیت‌های لازم برای پیشرفت آن از طریق سرمایه‌گذاری، حمایت از برنامه‌ها، مطالعات و نوآوری محیط‌زیستی و توسعه فناوری‌های دوست‌دار محیط‌زیست شکل گرفته است. همچنین، این صندوق، وظیفه تأمین مالی بودجه مراکز ملی محیط‌زیست و هواشناسی را به عهده دارد. مأموریت این صندوق در راستای به حداکثر رساندن منابع و اتخاذ بهترین روش‌ها و شیوه‌ها برای دستیابی به پایداری مالی و تشویق به سرمایه‌گذاری و نوآوری در زمینه محیط‌زیست و هواشناسی می‌باشد. همچنین، به منظور تقویت نقش سازوکارهای اقتصادی برای مدیریت منابع طبیعی و محیط‌زیست و همچنین تأمین منابع مالی لازم برای اجرای طرح‌ها و پروژه‌های حفاظت از محیط‌زیست در قزاقستان هیئت وزیران این کشور در سال ۱۹۹۳ صندوق ملی محیط‌زیست را تأسیس کرد که وابسته به وزارت محیط‌زیست و منابع طبیعی می‌باشد.

با توجه به مطالعات تطبیقی، در جدول ۷، محورهای اصلی احصاء شده در حوزه چشم‌انداز کشورهای منتخب ارائه شده است.

جدول ۷ - چشم‌انداز تأمین مالی محیط‌زیست در کشورهای منتخب و محورهای احصاء شده

کشور	چشم‌انداز	محور اصلی	نوع محور (اجزاء چشم‌انداز)
عربستان	نظام تأمین مالی بر پایه ایجاد محیط‌زیست پایدار و تسریع گذار به اقتصاد سبز با هدف کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، جنگل‌کاری و حفاظت از زمین و دریا تا سال ۲۰۳۰.	<ul style="list-style-type: none"> تحقق محیط‌زیست پایدار توسعه اقتصاد سبز رفع چالش‌های محیط‌زیستی افق زمانی ۱۰ سال 	<ul style="list-style-type: none"> تصویر مطلوب تصویر مطلوب تصویر مطلوب افق زمانی
پاکستان	دستیابی به بهبودهای معنی‌دار، قابل اندازه‌گیری و پایدار در آب و هوا، انعطاف‌پذیری محیط‌زیستی و تسهیل پیشرفت به سمت اهداف توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰.	<ul style="list-style-type: none"> تحقق محیط‌زیست پایدار تحقق انعطاف‌پذیری محیط‌زیستی تحقق اهداف توسعه پایدار افق زمانی ۱۰ سال 	<ul style="list-style-type: none"> تصویر مطلوب تصویر مطلوب تصویر مطلوب افق زمانی

کشور	چشم‌انداز	محور اصلی	نوع محور (اجزاء چشم‌انداز)
قزاقستان	بهبود کیفیت محیط‌زیست، تضمین محیطی مطلوب برای فعالیت‌های انسانی و حفظ منابع طبیعی برای نسل‌های آینده.	<ul style="list-style-type: none"> ارتقای کیفیت محیط‌زیست تحقق منابع طبیعی پایدار 	<ul style="list-style-type: none"> تصویر مطلوب تصویر مطلوب
مالزی	دستیابی به اهداف توسعه پایدار با اجرای برنامه توسعه سبز و تاب‌آور از طریق استراتژی‌های کلیدی شامل افزایش انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات آب و هوایی و بلایا، به کارگیری اقتصاد چرخشی ^۱ و حرکت به سمت کشوری با کربن کم در برنامه ۱۲ توسعه تا سال ۲۰۲۵.	<ul style="list-style-type: none"> دستیابی به اهداف توسعه پایدار افزایش انعطاف‌پذیری در برابر تغییرات آب و هوایی و بلایا بهره‌مندی از اقتصاد چرخشی برنامه‌ریزی در جهت کاهش انتشار کربن (اقتصاد سبز) افق زمانی ۵ سال 	<ul style="list-style-type: none"> تصویر مطلوب تصویر مطلوب تصویر مطلوب تصویر مطلوب افق زمانی

تحلیل نظرات خبرگان

در مرحله بعدی، بهره‌گیری از نظرات خبرگان از طریق انجام مصاحبه با آنان به منظور تدوین چشم‌انداز مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به این موضوع که در حوزه گسترده‌ای مانند حوزه تحقیقات مرجع واحدی که در تمامی ابعاد صاحب‌نظر باشد وجود نداشته و بسیاری از وجوه امر در ذهن خبرگان مختلف پراکنده شده است، انجام چنین مطالعه‌ای اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. در این راستا ضمن برگزاری جلسات مختلف، از نظرات و ایده‌های خبرگان حوزه تحقیقات به منظور تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست بهره گرفته شد.

در این پژوهش با استفاده از رویکرد گلوله برفی اقدام به شناسایی کارشناسان و خبرگان در حیطه موضوع تحقیق شد. بدین صورت که در ابتدا گروهی به‌عنوان نمونه انتخاب شده و پس از آن کارشناسان دیگری توسط گروه اولیه معرفی شده و نمونه‌گیری تا هنگامی که پژوهش به اشباع نظری رسید، ادامه یافت. بدین ترتیب در جدول ۸ مشخصات کارشناسان مربوطه آورده شده است.

جدول ۸- مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	نام شرکت (سازمان یا مؤسسه)	سمت افراد
۱	صندوق ملی محیط زیست	مدیر امور حقوقی
۲	صندوق ملی محیط زیست	معاون امور تسهیلات قراردادها و نظارت مالی
۳	صندوق ملی محیط زیست	معاون فنی اقتصادی
۴	صندوق ملی محیط زیست	مدیر امور فنی و کنترل پروژه
۵	دانشگاه تربیت مدرس	عضو هیئت علمی
۶	دانشگاه تهران	عضو هیئت علمی
۷	دانشگاه تهران	عضو هیئت علمی
۸	سازمان برنامه و بودجه کشور	مدیر سابق امور کشاورزی، آب و محیط زیست
۹	صندوق ملی محیط زیست	مدیرعامل سابق
۱۰	سازمان حفاظت محیط زیست	رییس مرکز برنامه و بودجه
۱۱	سازمان حفاظت محیط زیست	مشاور سابق
۱۲	ستاد راهبری تحول دولت	دبیر کارگروه محیط زیست و آب

پس از طراحی سؤالات و انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، تمام متون حاصل از مصاحبه‌ها به‌طور خط به خط مورد بررسی قرار گرفت و عباراتی که با نظرات کارشناسان مرتبط بودند به‌عنوان داده‌های اولیه شناسایی شدند و بدین ترتیب کدگذاری باز صورت پذیرفت. به‌عنوان مثال عبارت «مشکلی که وجود دارد این است که دیپلماسی محیط زیست قوی در کشور وجود نداشته تا از این طریق بتوانیم از جوامع بین‌المللی جهت تأمین مالی کمک بگیریم» در کدگذاری باز به صورت «توسعه دیپلماسی محیط زیست» نام‌گذاری شد. در پایان محورهای احصاشده از نظرات خبرگان در جدول ۹ بیان شده است.

جدول ۹- محورهای احصا شده از مصاحبه با خبرگان

کد مصاحبه شونده	نوع محور (اجزاء چشم انداز)	محور
$I_2 - I_3 - I_5 - I_6 - I_8 - I_9 - I_{11} - I_{12}$	تصویر مطلوب	دستیابی به پایداری در حوزه محیط زیست
$I_1 - I_2 - I_4 - I_5 - I_7 - I_{10} - I_{12}$	تصویر مطلوب	رفع چالش های محیط زیستی کشور با مشارکت جوامع محلی
$I_3 - I_4 - I_6 - I_7 - I_9 - I_{10} - I_{11}$	تصویر مطلوب	توسعه فناوری های اولویت دار محیط زیست
$I_2 - I_5 - I_6 - I_7 - I_{11} - I_{12}$	تصویر مطلوب	بسیج و توزیع عادلانه منابع مالی محیط زیست
$I_1 - I_4 - I_5 - I_6 - I_8$	تصویر مطلوب	توسعه دیپلماسی محیط زیست و جذب منابع مالی بین المللی
$I_3 - I_7 - I_9 - I_{11} - I_{12}$	تصویر مطلوب	تحقق اقتصاد چرخشی
$I_4 - I_5 - I_6 - I_{10} - I_{11}$	تصویر مطلوب	حرکت به سمت اقتصاد سبز
$I_2 - I_3 - I_7 - I_8 - I_{10}$	تصویر مطلوب	ایجاد زیست بوم تأمین مالی محیط زیست
$I_1 - I_3 - I_4 - I_5 - I_8$	تعیین رتبه (جایگاه) حوزه مقایسه	دستیابی به رتبه ۱ از نظر شاخص عملکردی محیط زیستی (EPI) در منطقه
$I_1 - I_3 - I_4 - I_6 - I_9$	افق زمانی	افق زمانی ۱۰ ساله (برنامه هفتم و هشتم توسعه)

جمع بندی محورهای احصا شده و تدوین چشم انداز

در مرحله آخر، همان طور که در جدول ۱۰ مشاهده می شود، جمع بندی محورهای چشم انداز با توجه به ورودی مطالعات تطبیقی، تحلیل اسناد بالادستی و مصاحبه با خبرگان انجام شد و چشم انداز پیشنهادی مطابق جدول ۱۱ ارائه گردید.

جدول ۱۰ - جمع بندی محورهای چشم انداز پیشنهادی

تحلیل محتوای اسناد بالادستی	تحلیل محتوای مطالعات تطبیقی	تحلیل محتوای مصاحبه با خبرگان	محور چشم انداز
✓	✓	✓	تحقق اقتصاد سبز و محیط زیست پایدار
	✓	✓	تحقق اقتصاد چرخشی
✓		✓	رفع چالش های محیط زیستی کشور با مشارکت جوامع محلی
✓		✓	توسعه فناوری های اولویت دار محیط زیستی
✓		✓	توسعه دیپلماسی محیط زیست و جذب منابع مالی بین المللی
✓		✓	بسیج و توزیع عادلانه منابع مالی محیط زیست
✓		✓	ایجاد زیست بوم تأمین مالی محیط زیست
✓	✓	✓	افق زمانی ۱۰ ساله
✓		✓	کسب رتبه ۱ در منطقه

جدول ۱۱ - چشم انداز پیشنهادی

تصویر مطلوب	افق زمانی	تعیین رتبه	حوزه مقایسه
✓ تحقق اقتصاد سبز و محیط زیست پایدار ✓ بسیج و توزیع عادلانه منابع مالی محیط زیست ✓ تحقق اقتصاد چرخشی ✓ رفع چالش های محیط زیستی کشور با مشارکت جوامع محلی ✓ توسعه فناوری های اولویت دار محیط زیستی ✓ توسعه دیپلماسی محیط زیست و جذب منابع مالی بین المللی ✓ ایجاد زیست بوم تأمین مالی محیط زیست	۱۴۱۲	۱	منطقه

نتیجه گیری

در طی سال های اخیر، مفهوم تأمین مالی محیط زیست به عنوان یکی از رویکردهای نوین در حوزه مباحث مالی به عنوان یکی از پیشرانهای توسعه تبدیل شده است که سبب ادغام حمایت های زیست محیطی و منافع مالی با یکدیگر میگردد. لذا، پژوهش حاضر با

هدف تدوین چشم‌انداز نظام تأمین مالی محیط‌زیست در کشور ایران انجام شد. به منظور دستیابی به هدف ذکر شده، پژوهش پیش‌رو با انجام مطالعات کتابخانه‌ای آغاز گردید که در این مرحله، دو گام شامل الف) بررسی اسناد و قوانین بالادستی مرتبط با حوزه نظام تأمین مالی محیط‌زیست کشور، ب) مطالعات تطبیقی با کشورهای مشابه صورت گرفت. در مرحله بعد، اقدام به تدوین پروتکل مصاحبه و طراحی سؤالات به منظور انجام فرآیند مصاحبه شد که در این زمینه ۱۲ تن از خبرگان در حوزه نظام تأمین مالی محیط‌زیست از طریق روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی شناسایی شدند و به کمک روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، مورد پرسش قرار گرفتند. پس از انجام اولین مصاحبه با نخبگان، ضبط و پیاده‌سازی آن، تمام متن مقوله‌بندی گردید و به عباراتی تجزیه شد. کدها در قالب جملات یا عباراتی با روش کدگذاری باز گردآوری و استخراج گردید. در مرحله نهایی پژوهش نیز، محورهای تدوین چشم‌انداز براساس مطالعات تطبیقی انجام شده، اسناد و قوانین بررسی شده و نظرات خبرگان جمع‌بندی گردید و به کمک آن، چشم‌انداز مطلوب نهایی تدوین شد.

بنابراین، با انجام مطالعات تطبیقی و بررسی تجربیات سازمان‌های متولی محیط‌زیست در سایر کشورها، تحلیل ۱۲ فقره اسناد بالادستی از جمله: سیاست‌های کلی محیط‌زیست و منابع طبیعی، قانون هوای پاک، سیاست‌های کلی آب و آمایش سرزمین و غیره، بررسی چشم‌انداز موجود، برگزاری جلسات مختلف و مصاحبه با ۱۲ تن از خبرگان سازمانی در حوزه نظام تأمین مالی محیط‌زیست کشور، نتایج نشان داد که تصویر مطلوب چشم‌انداز تدوین شده نظام تأمین مالی محیط‌زیست در خصوص ۷ محور کلی شامل بسیج و توزیع عادلانه منابع مالی محیط‌زیست، تحقق اقتصاد سبز و محیط‌زیست پایدار، تحقق اقتصاد چرخشی، رفع چالش‌های محیط‌زیستی کشور با مشارکت جوامع محلی، توسعه دیپلماسی محیط‌زیست و جذب منابع مالی بین‌المللی، توسعه فناوری‌های اولویت‌دار محیط‌زیستی و ایجاد زیست‌بوم تأمین مالی محیط‌زیست مورد قبول است. براساس چشم‌انداز تدوین شده، کشور ایران تا افق ۱۴۱۲ به‌عنوان رتبه ۱ در منطقه در نظر گرفته شده است.

در پایان لازم به ذکر است که محیط‌زیست به‌عنوان بستری ارزشمند محسوب شده و می‌بایست بسیج و توزیع عادلانه منابع خصوصاً منابع مالی در راستای توان و پایداری زیست‌بوم همراه باشد تا زمینه دستیابی به توسعه پایدار در سطح ملی و همچنین رفع چالش‌های محیط‌زیستی فراهم شود. در این خصوص، لزوم ایجاد تغییرات اساسی در الگوهای تولید و مصرف ناپایدار توسط دولت، بخش‌های مختلف اقتصادی، بازیگران غیردولتی و اعضای اجتماعات محلی در سطح ملی امری ضروری به نظر می‌رسد تا زمینه لازم برای برخورداری جامعه از محیط‌زیست سالم با رعایت حقوق بیننسلی ایجاد شود.

تحقق اقتصاد چرخشی نیز به عنوان رویکردی تحول آفرین ضمن استفاده مجدد و بازیافت محصولات، می تواند سبب کاهش تولید پسماند و کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای شود. از سوی دیگر نیاز است که در عرصه بین الملل، با توسعه مناسبات و همکاری مؤثر چندجانبه محیط‌زیستی و بهره‌گیری از فرصت‌هایی به منظور دستیابی به اهداف اقتصاد سبز و چرخشی، زمینه لازم جهت انتقال دانش و فناوری‌های زیست‌محیطی به کشور و دریافت منابع مالی بین‌المللی جهت رفع مسائل محیط‌زیستی فراهم شود.

قدردانی: بدین وسیله قدردانی خود را از "صندوق ملی محیط زیست" بابت حمایت مادی و معنوی از تحقیق حاضر را اعلام می داریم .

منابع

ابراهیمیان کفشائی، آذر؛ سلاطین، پروانه (۱۴۰۰). تاثیر بازارهای مالی بر کیفیت محیط‌زیست. فصلنامه پایداری، توسعه و محیط‌زیست. ۲ (۱)، ۸۷-۹۷.

اشرفی، یوسف؛ جان بابانژاد، محمد حسین (۱۳۹۲). تدوین چشم‌انداز سازمانی در چارچوب برنامه‌ریزی راهبردی: نمونه موردی: شهرداری ساوه. فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری. ۱ (۲)، ۱۲۳-۱۵۵.

اشرفی، یوسف؛ جان بابانژاد، محمد حسین (۱۳۹۳). برنامه‌ریزی راهبردی و تدوین چشم‌انداز شهر ساوه. فصلنامه آمایش سرزمین. ۶ (۱)، ۸۳-۱۱۲.

باقری، مهدی (۱۳۹۳). چارچوب مفهومی برای مطالعه سیاست خارجه ایران. فصلنامه مطالعات سیاست و بین‌المللی. ۲۷ (۳)، ۴۸-۶۲.

پوراصغر سنگاچین، فرزام؛ بهرامی، سجاد؛ حیدرزاده، حمیده (۱۳۹۸). نقش و کاربرد ابزارهای اقتصادی در کاهش آلودگیهای محیط‌زیست. فصلنامه راهبرد توسعه. ۱۵ (۲)، ۱۷۳-۱۹۹.

خوش‌سیما، غلامرضا؛ ابراهیمی نژاد، مهدی؛ شاه‌حسینی، محمدعلی (۱۳۹۰). نگاه به آینده و تدوین چشم‌انداز دانشگاه‌ها: مطالعه موردی: دانشگاه رفسنجان. فصلنامه مدیریت بازرگانی. ۳ (۹)، ۱۱۳-۱۳۰.

دانا بیفرد، حسن؛ مظفری، زینب (۱۳۸۷). ارتقاء روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی مدیریتی: تاملی بر استراتژیهای ممیزی پژوهشی. مجله پژوهش‌های مدیریت. ۱ (۱)، ۱۳۱-۱۶۲.

رضایی، محسن (۱۳۸۴). چشم‌انداز ایران فردا، تهران: نشر دانشگاهی علامه طباطبایی.

شیخ، عباسعلی؛ سعیدی، پرویز؛ عباسی، ابراهیم؛ نادریان، آرش (۱۴۰۱). ارائه و تحلیل مدل تأمین مالی سبز شرکت‌ها از طریق صنعت بانکداری در راستای استقرار محیط‌زیست پایدار. فصلنامه اقتصاد مالی. ۱۶ (۱)، ۲۱۵-۲۳۲.

عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین؛ روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی. ۵ (۲)، ۱۵۱-۱۹۸.

محمودی، عمر (۱۴۰۲). تدوین چشم‌انداز سازمان‌های دولتی با رویکرد نهادی. فصلنامه حکمرانی و توسعه. ۳(۲)، ۸۹-۱۱۶.

نوروز‌گندشمین، یوسف؛ روشندل اربطانی، طاهر (۱۳۹۶). تدوین مأموریت و چشم‌انداز مطلوب سازمان‌رسانه‌ای، مورد مطالعه: شبکه آموزش سیمای جمهوری اسلامی ایران. مطالعات رسانه‌ای. ۴۳(۱۳)، ۱۹-۳۰.

Abu-Zeid, M. A. (۱۹۹۸). Water and sustainable development: the vision for world water, life and the environment. *Water policy*, 1(1), 9-19.

Ajayi, D. D., & Ikporukpo, C. O. (2005). An analysis of Nigeria's environmental vision 2010. *Journal of Environmental Policy and Planning*, 7(4), 341-365.

Anand SV. (2013). *Global Environmental Issues*. Open Access Scientific Reports, 632 (2).

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology Journal*, 3(2), 77-101.

Berthet, E. T., Segrestin, B., & Hickey, G. M. (2016). Considering agro-ecosystems as ecological funds for collective design: New perspectives for environmental policy. *Environmental science & policy*, 61, 108-115.

Benbunan-Fich, R., Hiltz, S. R., & Turoff, M. (2003). A comparative content analysis of face-to-face vs. asynchronous group decision making. *Decision Support Systems*, 34(4), 457-469.

Creswell, W. (2011). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (4th ed). Boston: Pearson pub.

Cui, L., Sun, Y., Song, M & Zhu, L. (2020). Co-financing in the green climate fund: Lessons from the global environment facility. *Climate Policy*, 20(1), 95-108.

Gramkow, C. (2020). Green fiscal policies: An armoury of instruments to recover growth sustainably.

Hoque, N., Mowla, M. M., Uddin, M. S., Mamun, A & Uddin, M. R. (2019). Green Banking Practices in Bangladesh: A Critical Investigation. *International Journal of Economics and Finance*, 11(3), 58-68. 30.

International Finance Corporation. (2023). *Challenges of Green Finance Private Sector Perspectives from Emerging Markets Report*.

Kyngäs, H. (2020). Inductive content analysis. *The application of content analysis in nursing science research*, 13-21.

Machado, M., Young, C. E. F., & Clauzet, M. (2020). Environmental funds to support protected areas: Lessons from Brazilian experiences. *Parks. The International Journal of Protected Areas and Conservation*.

Ozdem, G. (2011). An analysis of the mission and vision statements on the strategic plans of higher education institutions. *Educational Sciences: Theo-*

- ry and Practice, 11(4), 1887-1894.
- Roblek, V., & Meško, M. (2018). The importance of vision and mission for an organisational development and growth.
- Sawyer, M. (2022). Financialisation, industrial strategy and the challenges of climate change and environmental degradation. In *Capitalism: An Unsustainable Future?* (pp. 8-24). Routledge.
- Settele, J., Díaz, S., Brondizio, E., & Daszak, P. (2020). COVID-19 stimulus measures must save lives, protect livelihoods, and safeguard nature to reduce the risk of future pandemics. *IPBES Expert Guest Article*.
- Udok, U., Umeojiako, M. C., & Ikott, A. J. (2022). Comparative and Global Perspectives on Environmental Fund: A Blueprint for the Establishment of Environmental Fund in Nigeria. *Global Journal of Politics and Law Research*, 10(8), 90-115.
- Zhang, M., Lian, Y., Zhao, H., & Xia-Bauer, CH. (2020). Unlocking green financing for building energy retrofit: A survey in the western China. *Energy Strategy Reviews*, 30 (2020)100520.